

РЕЦЕНЗІЯ
на дисертаційну роботу
Дігтенко Марини Володимирівни на тему
«Психологічний супровід соціалізації дітей з синдром Дауна»,
що представлена до захисту у спеціалізовану вчену раду
на здобуття ступеня доктора філософії
з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 053 Психологія

Актуальність теми дисертаційної роботи обґрунтовується сучасними тенденціями розвитку українського суспільства та освітньої системи, які ґрунтуються на принципах гуманізму, інклюзії, доступності освіти та забезпечення рівних прав і можливостей для всіх дітей, незалежно від особливостей їхнього психофізичного розвитку. У сучасних підходах соціалізація розглядається не лише як адаптація до соціального середовища, а як безперервний процес входження людини в суспільство, під час якого вона засвоює соціальні норми, цінності, культурний досвід та навички, необхідні для повноцінного життя та взаємодії з іншими.

За таких умов особливої уваги набуває проблема соціалізації дітей з особливими освітніми потребами як складний, багатокомпонентний і динамічний процес входження особистості у систему соціальних взаємин та засвоєння соціального досвіду.

Хоча проблему соціалізації дітей з особливими освітніми потребами висвітлено в значній кількості наукових праць, однак проблема психологічного супроводу соціалізації дітей дошкільного віку із синдромом Дауна залишається недостатньо дослідженою. У більшості наукових робіт висвітлюються окремі аспекти розвитку дитини, тоді як інтегративний підхід, що поєднує емоційний, пізнавальний та поведінковий компоненти соціалізації, потребує подальшого теоретичного та практичного обґрунтування.

Особливої уваги потребує проблема впливу сімейного середовища на процес соціалізації дитини. Батьківське ставлення, психологічний клімат у родині, рівень емоційної підтримки та очікування щодо можливостей дитини значною мірою визначають ефективність її соціального розвитку, формування комунікативних навичок і готовності до взаємодії з оточенням.

Отже, актуальність дисертаційної роботи зумовлена потребою наукового обґрунтування системи психологічного супроводу соціалізації дітей із синдромом Дауна, недостатнім рівнем розробленості цілісних моделей соціалізації, необхідністю створення адаптованого діагностичного інструментарію, потребою у впровадженні ефективних корекційно-розвиткових

програм та важливістю врахування сімейного чинника у процесі соціального розвитку дитини.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження. У дослідженні теоретично обґрунтовано, розроблено та апробовано комплексну корекційно-розвиткову програму психологічного супроводу соціалізації дітей з синдромом Дауна, спрямовану на гармонізацію розвитку емоційної, пізнавальної та поведінкової сфер; створено авторський діагностичний інструментарій для комплексного оцінювання процесу соціалізації дітей з синдромом Дауна та визначення чинників його ефективності; розроблено та теоретично обґрунтовано структурно-функціональну модель соціалізації дітей дошкільного віку з синдромом Дауна, яка інтегрує емоційний, пізнавальний та поведінковий компоненти як взаємопов'язані складники єдиного процесу соціального розвитку; визначено зміст, функції та показники кожного компонента соціалізації, що дозволило визначити їхню роль у процесі соціалізації дітей з синдромом Дауна; встановлено системний взаємозв'язок між рівнями сформованості емоційного, пізнавального та поведінкового компонентів, що забезпечує цілісність процесу соціалізації та визначає його динаміку; обґрунтовано роль батьківського ставлення як системоутворювального чинника соціалізації, що впливає на розвиток емоційної регуляції, соціальної активності та поведінкових стратегій дитини.

Відповідно до завдань дослідження удосконалено діагностичний підхід до оцінювання соціалізації дітей дошкільного віку з синдромом Дауна шляхом адаптації існуючих психодіагностичних методик до особливостей їхнього психофізичного розвитку; критеріально-рівневу характеристику соціалізації дітей з синдромом Дауна, підходи до організації психологічного супроводу в умовах інклюзивного освітнього середовища через інтеграцію діагностичного, корекційно-розвиткового та консультативного напрямів роботи; зміст взаємодії фахівців і батьків у процесі психологічного супроводу, що забезпечує узгодженість впливів та підвищує ефективність соціалізації дитини.

У роботі отримали подальший розвиток наукові уявлення про психологічний супровід як системний і безперервний процес, що забезпечує оптимальні умови соціального розвитку дітей з особливими освітніми потребами; теоретичні положення щодо соціалізації дітей з синдромом Дауна як інтегративного процесу, що включає взаємодію емоційних, когнітивних і поведінкових механізмів; підходи до врахування сімейного середовища як важливого чинника розвитку особистості дитини, що визначає характер її соціальної активності та адаптації; наукові засади розроблення корекційно-розвиткових програм психологічного супроводу, орієнтованих на індивідуальні особливості дітей з інтелектуальними порушеннями.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у можливості їх використання у діяльності практичних психологів, педагогів та інших фахівців для організації ефективного психологічного супроводу соціалізації дітей дошкільного віку з синдромом Дауна; у закладах дошкільної освіти та інклюзивно-ресурсних центрах для діагностики рівнів сформованості соціалізації, планування індивідуальної траєкторії розвитку дитини та моніторингу її динаміки; у роботі з батьками шляхом використання методичних рекомендацій, спрямованих на підвищення їхньої психолого-педагогічної компетентності та формування ефективних стратегій взаємодії з дитиною; у процесі розроблення та впровадження індивідуальних програм розвитку (ІПР) та корекційно-розвиткових програм для дітей з особливими освітніми потребами; у системі післядипломної освіти та підвищення кваліфікації фахівців для формування професійних компетентностей у сфері психологічного супроводу дітей з інтелектуальними порушеннями; у підготовці здобувачів вищої освіти за спеціальностями «Психологія», «Спеціальна освіта», під час викладання фахових дисциплін; при укладанні підручників, навчально-методичних посібників для закладів вищої освіти за спеціальностями «Спеціальна освіта» та «Спеціальна психологія».

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, що сформульовані в дисертації.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічним та теоретичним обґрунтуванням вихідних його положень; застосуванням системи методів, відповідних меті, предметові та завданням дослідження. Достовірність результатів роботи підтверджується широким оприлюдненням й апробацією основних положень та результатів дослідження на науково-практичних заходах міжнародного та всеукраїнського рівнів, шляхом обговорення результатів дисертаційного дослідження на засіданнях відділу психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України.

Характеристика основних положень роботи. Оцінюючи зміст і завершеність дисертації Марини Володимирівни Дігтенко «Психологічний супровід соціалізації дітей з синдромом Дауна» слід зазначити, що вона є цілісним, логічно структурованим і завершеним науковим дослідженням, у якому послідовно та комплексно розкрито проблему психологічного супроводу соціалізації дітей дошкільного віку з синдромом Дауна. Робота складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Структура дисертації відзначається логічною послідовністю

викладення матеріалу, взаємозв'язком теоретичної та практичної частин дослідження.

Ретельний науково-теоретичний аналіз дисертаційної роботи Дігтенко Марини Володимирівни на тему «Психологічний супровід соціалізації дітей з синдромом Дауна» дав змогу виокремити позитивні та значущі аспекти наукового дослідження, що є значним внеском у сучасну психологічну науку.

У першому розділі дисертаційної роботи авторкою здійснено ґрунтовний аналіз наукових джерел з проблеми соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, зокрема дітей з синдромом Дауна. Заслуговує на увагу вміння дисертантки систематизувати та узагальнювати сучасні теоретичні підходи до розуміння понять «соціалізація» та «психологічний супровід», що дало змогу визначити сутність і специфіку досліджуваного явища.

Авторкою обґрунтовано, що соціалізація дітей з синдромом Дауна є складним інтегративним процесом, який охоплює розвиток емоційної, пізнавальної та поведінкової сфер особистості. Встановлено, що особливості психофізичного розвитку дітей цієї категорії суттєво впливають на формування їхньої соціальної компетентності, комунікативних умінь, емоційної регуляції та здатності до міжособистісної взаємодії.

Важливим теоретичним здобутком дисертації є розроблення та обґрунтування структурно-функціональної моделі психологічного супроводу соціалізації дітей дошкільного віку з синдромом Дауна. У межах моделі автором доцільно виокремлено три взаємопов'язані компоненти: емоційний, пізнавальний та поведінковий. Емоційний компонент передбачає розвиток емоційної чутливості, здатності до розпізнавання й вираження почуттів, формування позитивного образу «Я» та емоційної саморегуляції. Пізнавальний компонент спрямований на розвиток мислення, мовлення, уваги, пам'яті та соціального пізнання. Поведінковий компонент охоплює формування соціально прийнятних способів взаємодії, дотримання правил поведінки, розвиток самостійності та навичок співпраці.

Суттєвої уваги заслуговує визначення ролі батьківського ставлення у процесі соціалізації дітей з синдромом Дауна. Авторкою доведено, що позитивний емоційний клімат у родині, підтримка самостійності дитини, правильні очікування щодо її можливостей та узгодженість виховних впливів позитивно впливають на розвиток соціальної активності та адаптивної поведінки дітей.

Цінним з наукової та практичної точки зору є другий розділ дисертаційної роботи «Емпіричне дослідження психологічного супроводу соціалізації дітей дошкільного віку з синдромом Дауна», у якому представлено результати комплексного експериментального дослідження. Авторкою здійснено адаптацію

психодіагностичного інструментарію для вивчення емоційного, пізнавального та поведінкового компонентів соціалізації дітей з синдромом Дауна, а також розроблено авторські анкети-опитувальники для батьків і фахівців. Заслугує на увагу комплексність підходу до організації дослідження, що включало анкетування, бесіди, спостереження, тестування, аналіз продуктів діяльності дітей та метод експертних оцінок. Отримані результати дали змогу встановити взаємозв'язок між особливостями сімейного виховання та рівнем сформованості соціальних навичок дітей дошкільного віку з синдромом Дауна.

За результатами дослідження дисертанткою встановлено, що у дітей з синдромом Дауна спостерігаються труднощі емоційної саморегуляції, особливості розвитку мислення та мовлення, недостатня сформованість навичок соціальної взаємодії, що потребує системного психологічного супроводу та спеціально організованої корекційно-розвиткової роботи.

Практично значущим є третій розділ дисертаційного дослідження «Програма психологічного супроводу соціалізації дітей дошкільного віку з синдромом Дауна», у якому представлено авторську корекційно-розвиткову програму психологічного супроводу соціалізації дітей з синдромом Дауна. Програма спрямована на гармонізацію розвитку емоційної, пізнавальної та поведінкової сфер, формування соціальної компетентності та покращення адаптаційних можливостей дітей.

Авторкою визначено основні принципи організації психологічного супроводу дітей з синдромом Дауна, серед яких: комплексність, індивідуальний підхід, системність, поетапність, урахування індивідуальних особливостей розвитку, співпраця фахівців і батьків, створення ситуацій успіху та підтримка позитивної мотивації дитини. Отримані результати експериментальної роботи дали змогу підтвердити ефективність розробленої програми психологічного супроводу соціалізації дітей дошкільного віку з синдромом Дауна. Встановлено позитивну динаміку розвитку емоційної саморегуляції, комунікативних умінь, соціальної активності, здатності до взаємодії та адаптивної поведінки дітей.

Наукові положення, висновки та рекомендації, представлені у дисертації, є достатньо обґрунтованими, достовірними та логічно взаємопов'язаними. Авторкою використано комплекс взаємодоповнювальних теоретичних і емпіричних методів дослідження, що забезпечило наукову достовірність отриманих результатів.

Отже, дисертація Дігтенко Марини Володимирівни засвідчує здійснену ґрунтовну пошукову й аналітичну роботу, опрацювання та узагальнення значної кількості інформації. Дисертаційне дослідження характеризується достатнім рівнем обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій. Оцінювання змісту дослідницької роботи уможливорює стверджувати, що

поставлена в ній мета у процесі вирішення головних завдань досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Варто зазначити, що у дисертації порушень вимог не виявлено, текст роботи не містить плагіату. Аналіз публікацій дисертантки засвідчив їх відповідність вимогам щодо оприлюднення результатів дослідження.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено у 15 публікаціях (4 є фаховими та 1 колективна монографія у зарубіжній колективній монографії, виданій в країні ЄС).

Зауваження та рекомендації щодо оформлення та змісту дисертації.

Незважаючи на високу якість виконаної дисертаційної роботи, вартими уваги є окремі зауваження, що виникли в процесі рецензування роботи та вимагають уточнень і пояснень.

1. На нашу думку, у вступі дисертаційної роботи авторкою зазначено використання психоаналітичного підходу як однієї з теоретико-методологічних основ дослідження, проте у змісті першого розділу недостатньо конкретизовано, яким саме чином положення психоаналітичних концепцій були інтегровані в аналіз проблеми соціалізації дітей з синдромом Дауна. Доцільним було б більш чітко розкрити практичне та теоретичне значення ідей Ж. Піаже, К. Роджерса та Е. Фромма для обґрунтування психологічного супроводу й розвитку особистості дітей цієї категорії.

2. Під час ознайомлення з результатами дослідження виникає враження певної неузгодженості між матеріалами наукових публікацій та змістом дисертації, зокрема щодо використання валідизованих методик GAD-7 і PHQ-9 у статтях та авторських опитувальниках у роботі. Варто було б у роботі пояснити, чому виникла така ситуація та чіткіше узгодити результати дослідження й здійснити валідизацію авторського психодіагностичного інструментарію.

3. Вважаємо за доцільне висловити побажання щодо розроблення методичних рекомендацій для практичних психологів, фахівців інклюзивно-ресурсних центрів та педагогів закладів дошкільної й загальної середньої освіти, які здійснюють психологічний супровід дітей з синдромом Дауна. Практична спрямованість таких рекомендацій сприятиме ефективнішому впровадженню авторської програми психологічного супроводу соціалізації дітей в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Водночас зазначені зауваження та рекомендації не применшують наукову цінність отриманих результатів дослідження, а лише свідчать про його оригінальність, широту та можливі перспективи.

Усе вище зазначене дає підстави для **висновку**, що дисертаційна робота Дігтенко Марини Володимирівни «Психологічний супровід соціалізації дітей з синдромом Дауна» є завершеною, самостійною науковою працею, яка має новизну та практичне значення, що є вагомим внеском у спеціальну освіту. Дисертаційне дослідження відповідає вимогам до оформлення дисертацій, порядку присудження наукового ступеня доктора філософії, затвердженими Наказом МОН України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019) і постановою КМ України від 12.01.2022 № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами, внесеними згідно Постанови КМ України № 341 від 21.03.2022 р., №502 від 19.05.2023 р., №507 від 03.05.2024 р.), а її автор Дігтенко Марина Володимирівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» зі спеціальності 053 «Психологія».

Рецензент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач відділу освіти дітей
з порушеннями інтелектуального розвитку
Інституту спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України

Олена ЧЕБОТАРЬОВА

